

ЕКОНОМІКА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ АНАЛІЗУ

Ніколаєнко В. Л.

*кандидат соціологічних наук,
старший науковий співробітник відділу економічної соціології
Національної академії наук України*

Ніколаєнко Л. Г.

*кандидат філософських наук, доцент,
незалежний дослідник
м. Київ, Україна*

В одній з останніх книжок з філософії штучного інтелекту зазначається, що пандемія і усвідомлення того, що «серед нас є новий і інший вид інтелекту (інтелект, в якому люди перебрали на себе роль творця)» – це факти, які стають приводом для постановки питань екзистенціального рівня [2, с. x].

Міра означеної екзистенціальності, як можна зрозуміти, полягає в тому, що хоча ШІ може користуватися будь-хто, хто має доступ до Інтернету, проте соціальні контексти сучасної алгоритміки (algorithmic design) доступні далеко не всім. Це означає, що одна з новітніх соціальних нерівностей – цифрова та відповідний їй цифровий розрив саме завдяки ШІ стають практично нездоланими, бо суспільні відносини, які й так не були достатньо прозорими, стають ще більш невизначеними і незвичними, а разом з тим виключають можливості для їх адекватних оцінок і думок про них, а отже й стають вибухо-небезпечними [2, с. x].

Зазначимо, що сама назва інтелекту, хоча й штучного, збиває з пантелику, при тому, що цей *інтелект*, хоча й генеративний і, як стверджується, спроможний до самонавчання, насправді неспроможний коригувати відповідно до ситуацій систему алгоритмів, на базі яких функціонує. Проте людська творчість в цій галузі як раз і полягає в генерації та коригуванні функціонально значущих алгоритмів, спроможних розв'язувати практичні завдання, що ставлять перед собою соціальні суб'єкти, зокрема суб'єкти економічної діяльності, а питання суб'єктності в його соціальному смислі, – це і є питання влади і контролю. Між тим, питання алгоритмічної влади (алгоритрія –

англ. *algorocracy*) вже не міф і не літературна вигадка, а реальність. І це не влада самих алгоритмів, як може здатися, а влада тих, в чій інтересах вони розробляються. Леві Чекеттс, зокрема, зазначає, що попри те, що багато пишуть «про недоліки ІІІ з точки зору жінок, кольорових людей та інших маргіналізованих груп, дуже мало було написано про неминучий вплив ІІІ на бідних, і ще менше з точки зору бідності» [4, с. XV].

Загалом дана книжка акцентує увагу дослідників на міру або «реальність бідності, яка не піддається опису» (*non-circumscribable reality of poverty*) [4, с. 182]. Автор доводить, що питання ІІІ є питанням влади і багатства, а також розриву між бідністю та багатством, що постійно поглиблюється, і що виражається в «дзеркальному розриві між ідеальним і реальним» [4, с. 193]. Тут можна лише додати, що *пастка нерівності* (*inequality trap*) та *пастка бідності* (*poverty trap*) – явища, відомі в західних суспільствах з тривалою ринковою економікою і описані в західній соціальній науці (але ще не відомі і не описані у нас в силу нетривалої ринкової економіки), за допомогою ІІІ здоланими бути не можуть, бо в нього закладені дещо інші функції: нічим не обмежене збільшення багатства та легітимація даного процесу. Проте існує ще й *пастка домомоги* (*aid trap*), адже соціальна *допомога* спрямована, насправді, не на усунення структурних причин бідності, а на їх відновлення у часі [Див. 5]. Це, по суті, прихована допомога багатим.

Інакше кажучи, соціальна філософія розуму та ІІІ в їх взаємозв'язку, куди б не заважало додати ще й політичну економію, виявляється не наукою про людський розум як такий (безвідносний до соціальних структур), а про зумовлені багатьма факторами інтелектуальні нерівності з одного боку, і розум соціальної еліти з притаманною їй волею до влади – з іншого.

Скажімо, сплеск потягу до діалектичної логіки в Новий час не був спонтанним і не був відповіддю на соціальні запити низів, які завжди знаходяться в стані рутини виживання. Це потяг був відповіддю на запити нової на той час еліти, яка мала правити в час формування невідомої до того соціальної структури суспільства, в якій здобуття персональної свободи від феодалної залежності, тягнуло за собою економічну залежність значної кількості людей, які попри власної волі переходили в розряд найманої робочої сили. Те, що діалектика – це двосічний меч, виявиться дещо пізніше. І дещо пізніше виявиться, що саме з цієї причини з'явилися: а) *позитивізм* (соціально нейтральний аналіз); б) *прагматизм* (все, що вигідне, те й істинне); в) *екзистенціалізм* (людина закинута в світ невідомою силою, перебуває в незалежних від неї обставинах, хоча бажає кращого); г) *феноменологія*

(світ такий, яким я його сприймаю, тому питання істинності чи хибності нічого не варте) тощо. Але зараз не про це, а про те, що ІІІ дає привід для інтерпретації світу з позицій будь-якої з цих філософій, бо кожна з них має один і той самий соціальний контекст: соціальні нерівності дані нам не від історії, а просто дані і тому їх треба сприймати такими, якими вони є. В такому світі, практично як у Сартра, важливі лише буття-в-собі і буття-для-себе, тобто пристосування та виживання, а не соціальна суб'єктність.

Проте поява ІІІ, як зазначають дослідники, по своїй значущості дорівнює появі електричної енергії, яка радикально змінила виробництво, у новий спосіб поставила питання продуктивності праці, потягнула за собою радикальні зміни в соціальних структурах, зокрема в інституціональній та в соціально-професійній, і тому питання енергетики стало найважливішим урядовим питанням. Щось подібне нині спостерігається і з діджиталізацією суспільного життя та ІІІ як її логічним продовженням.

Між іншим, ІІІ хоча ще й набрав очікуваної потужності, але вже став руйнівним фактором усюди, де його починають інтенсивно використовувати. Читаємо з цього приводу: «Найважливіше, що треба зрозуміти, це те, що цей процес (поширене втілення ІІІ – авт.) буде руйнівним. Руйнування! Тепер є проблемне слово. Як економісти, ми уникаємо модних слів, і, мабуть, немає більш модного слова в технологічних колах, ніж “руйнування”». Хоча це своєрідне творче руйнування (creative destruction) або «трансформаційні технологічні зміни» зі своїми соціальними наслідками. Ми ж виокремимо головний. Читаємо: «... оскільки старі системи замінюються новими, обов'язково відбувається зсув влади – зокрема, економічної влади – що робить накопичення влади (accumulation of power) винагородою за системні інновації, а потенційний провал – чимось, чого слід боятися та протистояти» [3, с. 34].

Проте звісно, що накопичення влади – функція накопичення власності, а потенційний провал – це провал в конкуренції за обопільне накопичення. І все разом, якщо уважно читати Леві Чеккетса, – функція тиранії раціональності (tyranny of rationality). Читаємо: «Вищі класи захищають свою гегемонію за допомогою амбіцій освітніх дипломів, лестоців підлабузників, виправдовувальної логіки ринку та контролю над новими формами науки і техніки. Штучний інтелект, як інтелектуальна технологія, лише доповнює оплот, що утворює тиранію раціональності. Сильні є раціональними, а раціональні є могутніми. Розвинута раціональність, зрештою, не є кінцевою раціональністю, попри всі твердження її прихильників. Разом з Латуром ми повинні дослідити соціологіку, а не логіку цієї системи» [4, с. 177–178].

Уточнімо: соціологіка – це логіка соціально визначених дій (дій, визначених місцем в соціально-груповій структурі суспільства), а не об'єктивна логіка соціальних процесів, де свобода (воля) і історична необхідність знаходяться в діалектичній єдності [Див. 1].

Проте «з кожного правила існують винятки: ефективність обмінюється на маргіналізацію бідних, свобода ринку зраджується державним порядком для багатих» і так далі. При чому, «чинні правила сприймаються як логічні тими, хто їх дотримується», тому навіть «“логічна помилка” (парадигматичний приклад тиранії раціональності)», бо «“аргумент від авторитета” насправді є не помилкою, а необхідним правилом гегемоністського порядку» [4, с. 177–178].

Така вона сучасна пануюча соціологіка дій та мислення, тобто соціологіка мислення та дій соціальної еліти, влада якої значно підсилюється засобами ШІ.

Тут постає питання агентності, бо, якщо раніше соціальними агентами соціологи вважали, зокрема тих, хто з власної волі діє у згоді з волею інших, отримуючи за це певні привілеї, далеко не завжди потерпаючи від моральних переживань, то тепер функція агентності поступово переходить до роботів та ШІ, а краще до роботів, наділених ШІ.

Функція тим і відрізняється, що їй невідомі моральні збитки, що й є ідеалом раціональності. В науці, зокрема, така раціональність функціонує в формі позитивізму та його похідних, що зводить вченого як моральну особу до функції в інституті науки.

А що до роботів та ШІ, то симбіоз біологічного тіла з роботом – біороботи, про які пишуть вже не лише фантасти, – ще одне практичне втілення такої раціональності.

У підсумку задамо лише одне питання: «Якщо автоматизоване виробництво та ШІ, завдяки якому нібито можна автоматизувати наукові дослідження та *розвивати* штучну творчість (artificial creativity) [Див. 6] перетворять не лише значну більшість найманої робочої сили, включаючи і значну кількість науковців та митців, в клас зайвих людей, то *кому* таке виробництво буде потрібним?»

Література

1. Ніколаєнко В.Л., Ніколаєнко Л.Г., Яковенко Ю.І. Соціологіка мислення Толкотта Парсонса. Київ: «Фоліант», 2021. 308 с.
2. Aberšek B. Philosophy of Mind, Artificial Intelligence and Existentialism Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2024. 275 p.
3. Agrawal A., Gans J., Goldfarb A. Power and Prediction. The Disruptive Economics of Artificial Intelligence. Boston: Harvard business review press, 2022. 288 p.

4. Checketts L. Poor technology. Artificial Intelligence and the Experience of Poverty. Minneapolis: Fortress Press, 2024. 281 p.
5. Hubbard R. G, Duggan W. The Aid Trap: Hard Truths About Ending Poverty. New York: Columbia Business School Publishing, 2009. 216 p.
6. Kureha M. Implications of Automating Science: The Possibility of Artificial Creativity and the Future of Science. *Artificial Intelligence, Robots, and Philosophy*. 2023. № 15, P. 44-63.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-518-4-19>

МІЖНАРОДНА ПІДТРИМКА УКРАЇНСЬКОЇ ГУМАНІТАРНОЇ БЕЗПЕКИ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ І НАУКИ

Осейко Дмитрій Андрійович

майор Збройних сил України,

аспірант кафедри філософських і політичних наук

Черкаського державного технологічного університету

м. Черкаси, Україна

Питання гуманітарної безпеки нації постало як пріоритет державної політики після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України у 2022 році. Найуразливішими та особливо постраждалими виявилися сфери освіти та науки, які зазнали масштабних руйнувань, значних втрат кадрів і викликів, пов'язаних із вимушеним переміщенням мільйонів громадян, зокрема дітей, молоді та викладачів. Міжнародна підтримка у цих умовах стала рятівним ключовим чинником збереження функціонування освітньої системи, наукових установ і забезпечення доступу до знань для мільйонів українців.

Міжнародні організації та уряди країн-партнерів не лишилися осторонь і активно долучилися до фінансової та технічної допомоги. Так, наприклад, ЮНЕСКО з перших днів війни координувала ініціативи щодо захисту освітньої інфраструктури та надання підтримки переміщеним школам, а також закликами до захисту освітніх прав дітей в умовах конфлікту [1, с. 3].

У 2022–2024 роках було реалізовано ряд програм, спрямованих на забезпечення доступу до дистанційного навчання, зокрема в регіонах, що зазнали окупації або активних бойових дій.

Надважливу роль відіграла Європейська комісія, яка у межах програми EU4Youth та Erasmus+ не лише адаптувала формати мобільності